

VERSLAG 2008-2009

KENNISPLATFORM ELEKTROMAGNETISCHE VELDEN EN GEZONDHEID

Snel en helder

Kennisplatform

ElektroMagnetische Velden

RIVM | TNO | KEMA
AGENTSCHAP TELECOM | DE GG'D'EN
ZONMW

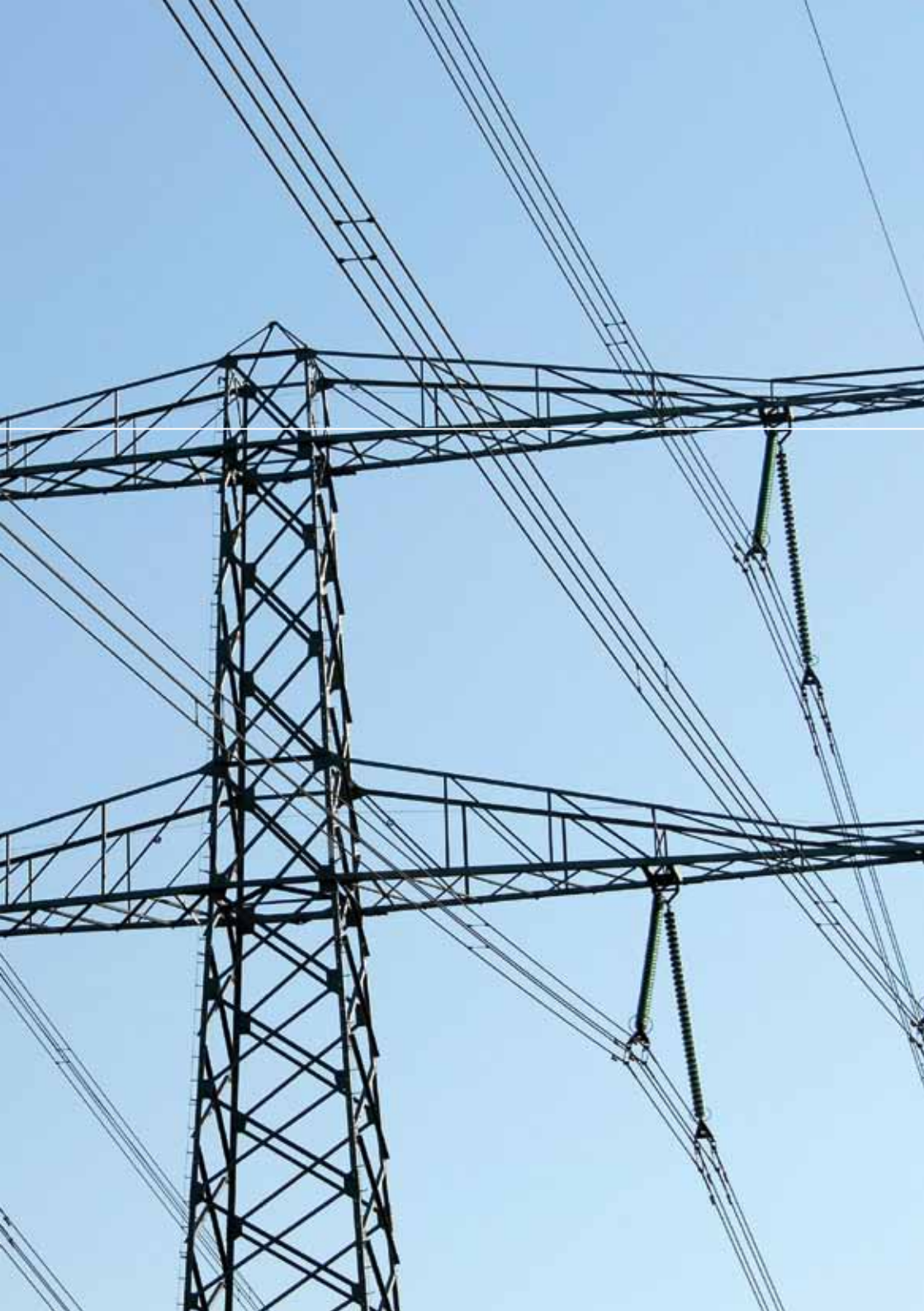

KENNISPLATFORM

ELEKTROMAGNETISCHE VELDEN
EN GEZONDHEID

SNEL EN HELDER

Verslag 2008 - 2009

INHOUDSOPGAVE

3

1.0	INLEIDING	5
2.0	HET KENNISPLATFORM, SAMENWERKEN OM WETENSCHAP TE DUIDEN	7
2.1	Kennis over elektromagnetische velden	7
2.2	Het Kennisplatform, iedereen zijn specialiteit	7
2.3	Het Kennisplatform ondersteunt professionals	8
2.4	Verslagperiode	8
3.0	KENNIS ALS STRATPUNT, EVALUATIE OM TE LEREN	9
4.0	HET KENNISPLATFORM IN VOLLE GANG	13
4.1	Activiteiten 2009	13
4.2	Communicatieforum	14
4.3	Wetenschapsforum	15
4.4	Bestuur	16
4.5	Platformbureau	17
5.0	KENNISPLATFORM IN DE MAATSCHAPPIJ	19
5.1	Klankbordgroep Elektromagnetische Velden en Gezondheid	19
5.2	Het steunpunt Hoogspanningslijnen	20
BIJLAGE 1 OVERZICHT VAN DOCUMENTEN KENNISPLATFORM EMV SINDS 2008		21
BIJLAGE 2 OVERZICHT BESTUURSLEDEN KENNISPLATFORM EMV		24
BIJLAGE 3 FINANCIËEL OVERZICHT		25
BIJLAGE 4 UITGENODIGDE ORGANISATIES KLANKBORDGROEP EMV		26

1.0 INLEIDING

Het Kennisplatform is klaar voor de toekomst.

Sinds de startbijeenkomst in april 2008 is het Kennisplatform Elektromagnetische Velden en Gezondheid een belangrijke maatschappelijke speler geworden op het gebied van elektromagnetische velden. Niet alleen voor het duiden van wetenschap, maar ook als bindende factor tussen de maatschappelijke organisaties die zich met EMV bezig houden.

Door gebundelde krachten van de deelnemende organisaties zijn er in 2008 en 2009 een groot aantal publicaties en berichten uitgebracht. De in het jaarplan vastgestelde speerpunten zijn uitgevoerd en over de betreffende onderwerpen zijn berichten gepubliceerd of in een verder gevorderd stadium. We hebben het gevoel dat de goede afstemming tussen de wetenschappers onderling en de snelle heldere informatie over onderzoeken heeft bijgedragen aan de meer zakelijke berichtgeving in de media.

Voor het platform waren en blijven vragen uit de maatschappij leidend. Het Kennisplatform gaat daarbij verder dan het alleen snel en helder geven van betrouwbare informatie. Door het zorgvuldig beantwoorden van de eventueel achterliggende vragen, bouwen wij bruggen tussen de partijen die aan het platform deelnemen en de rest van de maatschappij. Hiervoor organiseren we ook in 2010 weer de Klankbordgroep EMV waarbij 25 maatschappelijke organisaties worden uitgenodigd om met het platform en elkaar in dialoog gaan.

In 2009 is het Kennisplatform geëvalueerd. We zijn trots op de conclusie van de evaluatie dat het platform voor de betrokkenen uit het speelveld een duidelijke meerwaarde vormt met de door het platform uitgevoerde activiteiten. Daarnaast zijn we sterk gemotiveerd om de kritische punten in 2010 nog beter aan te pakken. Hierbij gaat het om een hogere handelingssnelheid en een betere zichtbaarheid. De titel 'snel en helder' van dit jaarverslag sluit aan bij de wens om snel op verschenen onderzoek te reageren. In 2009 is hard gewerkt aan de 'eerste indrukken', berichten die in zeer korte tijd een duidelijke indruk geven van publicaties die in de media verschijnen. Deze berichten werden zeer gewaardeerd door de deelnemende organisaties en blijken zeer bruikbaar in maatschappelijke discussies. Met de uitkomsten van de evaluatie kijk ik vol vertrouwen naar de toekomst. Met de basis die we de afgelopen jaren gelegd hebben zijn we er klaar voor om met volle overtuiging verder te werken aan binding tussen partijen en duiding van onderzoek. Het Kennisplatform is klaar voor de toekomst.

Mr dr A.G.J.M. Rombouts

Voorzitter Kennisplatform Elektromagnetische Velden & Gezondheid

2.0 HET KENNISPLATFORM, SAMENWERKEN OM WETENSCHAP TE DUIDEN

2.1 Kennis over elektromagnetische velden

Met de toename van allerlei draadloze en mobiele systemen zoals WiFi en UMTS neemt het aantal elektromagnetische velden in de maatschappij toe. Deze toename gaat gepaard met publieksvragen over veiligheid en gezondheid. De wetenschap levert een belangrijk deel van de antwoorden op de vragen. Er wordt veel onderzoek gedaan naar elektromagnetische velden, onderzoek dat niet altijd eenvoudig is te interpreteren.

Door brede berichten te schrijven over bijvoorbeeld het 'Meten van EMV' en 'Hoogspanningslijnen en kinderleukemie', bouwt het Kennisplatform aan een uitgebreide begrijpelijke basis van geïntegreerde kennis over elektromagnetische velden. Dankzij deze kennis kan het Kennisplatform snel reageren op nieuw verschenen onderzoek.

2.2 Het Kennisplatform, iedereen zijn specialiteit

Het Kennisplatform Elektromagnetische Velden en Gezondheid heeft als doel om burgers en werknemers te helpen wetenschappelijke onderzoek over elektromagnetische velden en gezondheid te begrijpen en op waarde te schatten. Dit geschiedt vooral via het goed informeren van de professionals die in direct contact staan met de burgers en werknemers. Het is voor het werk van het platform essentieel gebruik te

kunnen maken van een brede kennis op het gebied van elektromagnetische velden. Deze kennis is geborgd via de deelnemende organisaties die elk hun specifieke aandachtspunten en specialiteiten hebben.

De deelnemende organisaties van het Kennisplatform zijn: Agentschap Telecom, GGD'en, KEMA, RIVM, TNO en ZonMw.

De Gezondheidsraad vervult een adviserende rol.

2.3 Het Kennisplatform ondersteunt professionals

Het is de taak van het Kennisplatform om informatie te geven aan professionals en burgers over elektromagnetische velden en gezondheid.

Hierbij gaat het om aspecten die relevant zijn voor alle burgers, maar ook aspecten die van belang zijn voor een specifiek gedeelte van de beroepsbevolking (denk aan militairen die met radar werken).

Het werkveld van het Kennisplatform strekt zich uit van het gebied van laagfrequente velden (ELF) tot het gebied van hoogfrequente velden (HF).

Bijbehorende toepassingen zijn bijvoorbeeld: draadloze telecommunicatie, het elektriciteitsnetwerk, bovenleidingen van trams en treinen, medische toepassingen zoals MRI-scanners. Het Kennisplatform houdt het onderzoek naar de effecten van elektromagnetische velden op de gezondheid bij en kijkt kritisch naar de onderzoeken en de getrokken conclusies. De duiding van deze onderzoeken wordt vervolgens verspreid naar de deelnemende organisaties die dit tijdens hun werk gebruiken. Het Kennisplatform biedt handelingsperspectief, maar geeft nadrukkelijk geen advies. Dit laat zij over aan instanties die hiervoor bedoeld zijn.

2.4 Verslagperiode

In dit verslag wordt de periode vanaf medio 2008 tot en met eind 2009 weergegeven.

Oprichting Kennisplatform

Het Kennisplatform Elektromagnetische Velden en Gezondheid is opgericht op initiatief van zes ministeries (Volkshuisvesting Ruimtelijke Ordening en Milieu, Economische Zaken, Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, Defensie, Sociale Zaken en Werkgelegenheid, Volksgezondheid Welzijn en Sport).

Het voornemen daartoe is toegezegd aan de Tweede Kamer tijdens het Algemeen Overleg van 7 september 2006. Het Instellingsbesluit Kennisplatform Elektromagnetische velden en Gezondheid en het benoemingsbesluit van de bestuursleden zijn op 25 juni 2007 gepubliceerd in de Staatscourant.

3.0 KENNIS ALS STARTPUNT, EVALUATIE OM TE LEREN

Om na te gaan of het platform na zijn oprichting heeft voldaan aan de taken die zijn gesteld is er in 2009 een evaluatie geweest. Het bestuur van het Kennisplatform heeft aan bureau KLB de opdracht gegeven om een eerste evaluatieonderzoek uit te voeren. Het doel van deze onafhankelijke evaluatie was om te kijken of het Kennisplatform de juiste activiteiten uitvoert. Zo kan het Kennisplatform leren tijdens de uitvoering en kan zij bijsturen waar nodig. Om een goed beeld te krijgen van de activiteiten en hoe deze worden gewaardeerd, zijn er gesprekken gevoerd met leden van de Klankbordgroep EMV, vertegenwoordigers van de departementen, de Gezondheidsraad en deelnemers aan het Kennisplatform.

De evaluatie laat zien dat de deelnemende organisaties, de departementen en de gesprekspartners vanuit de klankbordgroep over het algemeen van mening zijn dat het Kennisplatform de goede dingen doet. Het merendeel van de betrokkenen speelt zijn rol volgens verwachting en ervaart de verwachte meerwaarde daarvan.

De evaluatie vormde voor het bestuur ook aanleiding tot de volgende acties gericht op het zichtbaar zijn van het Platform: het vergroten van de snelheid van handelen en het verduidelijken van de taakinvulling richting het Ministerie van VROM en de Gezondheidsraad.

Aanvullende afspraken met de Gezondheidsraad.

Met de Gezondheidsraad zijn werkafspraken gemaakt die met name inhouden dat men aanschuift bij vergaderingen en prioriteitenbesprekingen. Op deze manier is er geen sprake van concurrentie, maar van samenwerking tussen beide organisaties. Ervaringen na het maken van deze werkafspraken tonen aan dat ze bijdragen aan het vergroten van het maatschappelijke rendement van beide organisaties.

Frequenter overleg VROM

Met VROM is afgesproken meer te overleggen en het departement ook tijdig te informeren over de kennisberichten die worden uitgebracht.

Snelheid van reageren

Er zijn een aantal aanpassingen in de werkprocessen geweest om de snelheid van handelen te verhogen. Reacties met daarin een eerste indruk staan hierin centraal. Inmiddels is gebleken dat snelle berichten een van de meest belangrijke toegevoegde waardes van het platform is. De streeftermijn hierbij is om binnen 24 uur na het ontvangen van een signaal een bericht naar de deelnemende organisaties te sturen. Dit houdt wel in dat het niet mogelijk is om alle deelnemende partijen van tevoren te raadplegen. Er vindt wel altijd afstemming plaats met de belangrijkste betrokken partijen.

Vergroten van de zichtbaarheid

Bij het werk van het Kennisplatform staan de vragen van de maatschappij centraal. Het platform is als kennisorganisatie in korte tijd gegroeid tot een belangrijke bron van informatie voor de deelnemende organisaties, media en burgers. Zo heeft het platform in de periode 2008/2009 95 persvragen beantwoord. Dat het werk van het platform zich vaak achter de schermen afspeelt, vermindert wel de zichtbaarheid, maar niet de rol van het platform.

Om effect te hebben is het niet noodzakelijk om zichtbaar te zijn. Waar zichtbaarheid kan bijdragen aan effectiviteit, zal het platform dit zeker gebruiken. Het platform beschikt over een website waar iedereen alle berichten en andere informatie kan vinden. Het platform brengt ook publicaties en persberichten uit. Voor het toelichten en bespreken van bepaalde kennisberichten, zal het platform bijeenkomsten organiseren. Voor maatschappelijke organisaties is het platform al duidelijk zichtbaar door het organiseren van de klankbordbijeenkomsten en het attenderen via berichten.

Eerste indrukken

Eerste indrukken zijn interpretaties van het Kennisplatform op wetenschappelijke publicaties en media-aandacht. De indrukken geven snel duidelijkheid over de betekenis. Er wordt naar gestreefd om de indrukken diezelfde dag uit te brengen. Soms is het niet mogelijk binnen een dag te reageren, bijvoorbeeld omdat de materie extra onderzoek vereist. Een voorbeeld hiervan is de vraag van Agentschap Telecom over de gevolgen van overschrijding van de SAR waarde van een mobiele telefoon. Deze vraag is door het Kennisplatform in samenwerking met de Gezondheidsraad binnen tien dagen beantwoord.

Breed kennisbericht

Bij de kennisbrede berichten over deelaspecten binnen het EMV veld, wordt de beschikbare wetenschappelijke kennis bijebracht en in samenhang verduidelijkt voor de Nederlandse situatie. Het gaat daarbij om complexe en soms controversiële onderwerpen zoals kinderleukemie in de buurt van hoogspanningslijnen. Dit soort berichten komen met een grote mate van nauwkeurigheid en complexiteit tot stand, kenmerken die vanzelfsprekend hun weerslag op de snelheid van het verschijnen

4.0 HET KENNISPLATFORM IN VOLLE GANG

4.1 Activiteiten 2009

Het Kennisplatform heeft in 2009 gewerkt aan de onderstaande onderwerpen:

- UMTS, GSM en Gezondheid
- Hoogspanning en acute leukemie bij kinderen
- Elektrogevoeligheid
- Kinderen en EMV
- Arbeidsomstandigheden.

Over deze onderwerpen zijn berichten uitgebracht. Dat zijn enerzijds de snelle eerste indrukken en beoordelingen en anderzijds de brede kennisberichten (zie kader). De onderwerpen zijn daarnaast ook besproken tijdens bijeenkomsten van bijvoorbeeld de klankbordgroep. In 2009 zijn bijvoorbeeld de kennisberichten 'Hoogspanningslijnen en kinderleukemie' en 'Elektrogevoeligheid' verschenen en heeft het Kennisplatform een reactie geschreven over de Hawk-radar (arbeidsomstandigheden). Bijlage 1 geeft een overzicht van de sinds 2008 opgestelde berichten en uitgevoerde activiteiten.

Over deze onderwerpen zijn berichten uitgebracht. Dat zijn enerzijds de snelle eerste indrukken en beoordelingen en anderzijds de brede kennisberichten (zie kader). De onderwerpen zijn daarnaast ook besproken tijdens bijeenkomsten van bijvoorbeeld de klankbordgroep. In 2009 zijn bijvoorbeeld de kennisberichten 'Hoogspanningslijnen en kinderleukemie' en 'Elektrogevoeligheid' verschenen en heeft het Kennisplatform een reactie geschreven over de Hawk-radar (arbeidsomstandigheden). Bijlage 1 geeft een overzicht van de sinds 2008 opgestelde berichten en uitgevoerde activiteiten.

4.2 Communicatieforum

In het Communicatieforum zitten vertegenwoordigers van alle deelnemende instellingen, van sommige organisaties zijn er meerdere personen betrokken vanwege de verschillende expertises. Voorzitter van het forum is dr F. (Fred) Woudenberg, werkzaam bij de GGD Amsterdam.

Het Communicatieforum heeft binnen het Kennisplatform een centrale rol bij de signalering van maatschappelijke vragen die vervolgens centraal staan voor het bepalen van onderwerpen voor publicaties. In de startfase heeft het communicatieforum daarom een format voor kennisberichten gerealiseerd. Hierin staan enkele aandachtspunten die in elk Kennisbericht aan bod dienen te komen. Verder heeft het Communicatieforum een plan van aanpak voor de kennisberichten 'kinderleukemie bij hoogspanningslijnen', 'GSM, UMTS en gezondheid', 'Elektrogevoeligheid' en 'het meten van elektromagnetische velden' gemaakt. Tijdens het tot stand komen van de producten adviseert het forum over de leesbaarheid en begrijpelijkheid van de kennisberichten. Naast de bovengenoemde activiteiten, heeft het communicatieforum in 2009 onder andere de volgende activiteiten uitgevoerd:

- Opstellen van een algemeen communicatieplan voor het uitbrengen van kennisberichten
- Begeleiden van het uitbrengen van berichten, waar onder het helpen opstellen van aanbiedingsbrieven, Q&A's en het verzamelen en bespreken van reacties van deelnemende organisaties en het publiek op berichten

- Deelnemen aan radio-interviews
- Ondersteuning van organisaties, bijvoorbeeld door het organiseren van cursussen.

4.3 Wetenschapsforum

Het Wetenschapsforum heeft binnen het Kennisplatform de taak om een correcte samenvatting te geven en de kennisberichten inhoudelijk voor te bereiden. Brede kennisberichten geven een samenvatting van de stand der wetenschap op een bepaald onderwerp, zoals over kinderleukemie en hoogspanningsleidingen. Daarbij wordt speciaal gelet op de relevantie voor de Nederlandse situatie en wordt aangesloten bij vraagstukken over mogelijk handelingsperspectief.

Bij kennisberichten over individuele publicaties staat de kwaliteit van het onderzoek en de conclusies centraal en worden de resultaten vergeleken met andere publicaties over het zelfde onderwerp. Het Wetenschapsforum houdt in de gaten welke wetenschappelijke ontwikkelingen zich voordoen. Het kan hierbij gaan om nieuwe onderzoeken over een onderwerp wat tot één van de speerpunten van het Kennisplatform behoort. Het kan ook gaan om onderzoek dat leidt tot een nieuw inzicht. Indien een nieuw inzicht leidt tot wijziging van de conclusie van een reeds gepubliceerd bericht dan wordt dat nadrukkelijk gemeld en onder de aandacht van de media gebracht.

De producten van het Wetenschapsforum zijn grofweg in drie clusters te verdelen:

a Beantwoording van specifieke vragen binnengekomen via één of meerdere deelnemende organisaties.

Voorbeelden van vragen die in 2009 zijn beantwoord:

- een vraag van het Agentschap Telecom over de overschrijding van de SAR-limiet bij Samsungtelefoons;
- een vraag van de GGD Zuid-Holland Zuid over mogelijke gezondheidseffecten bij het plaatsen van een walradar aan de Merwede.

b Reactie op nieuwe publicaties over onderzoek.

Een voorbeeld is de kennisplatformreactie op het onderzoek van Degrave zie kader.

c Kennisberichten ten aanzien van gesignaleerde onderwerpen die maatschappelijk in de belangstelling staan.

Een voorbeeld hiervan is het kennisbericht 'Hoogspanningslijnen en Kinderleukemie'. Dit is in september 2009 uitgebracht. Een ander voorbeeld is het brede kennisbericht Elektrogevoeligheid, uitgebracht in december 2009. Dit kennisbericht stond centraal in de daarop volgende Klankbordgroep vergadering.

Een overzicht van de documenten die het Kennisplatform tot nu toe heeft uitgebracht staat in bijlage 1. In het Wetenschapsforum zijn alle deelnemende instellingen vertegenwoordigd. Voorzitter van het forum is prof. dr ir E. (Erik) Lebret, werkzaam bij het RIVM en deeltijd hoogleraar bij het Institute of Risk Assessment Sciences, Universiteit Utrecht.

4.4 Bestuur

Het bestuur van het Kennisplatform bestaat uit bestuursleden van deelnemende organisaties, waardoor tijdens de bijeenkomsten draagkrachtige afspraken kunnen worden gemaakt. De bestuursleden zijn benoemd door de Minister van VROM. De voorzitter van het Kennisplatform is mr dr A.G.J.M. Rombouts, burgemeester van 's-Hertogenbosch. Een overzicht van de bestuursleden is opgenomen in bijlage 2. Het bestuur kwam in 2009 zes keer bij elkaar.

4.5 Platformbureau

Het Platformbureau is gehuisvest bij het RIVM, te Bilthoven en is inhoudelijk verantwoordelijk verschuldigd aan het bestuur van het Kennisplatform. Het bureau bestaat uit enerzijds structurele capaciteit die in dienst is bij het RIVM en anderzijds uit ondersteunende experts die werkzaam zijn bij de aan het Kennisplatform deelnemende instellingen. Het bureau staat onder leiding van de Algemeen Secretaris ir. R.M. van der Graaf.

Het bureau heeft afspraken gemaakt met de deelnemende instellingen voor het voorbereiden van kennisberichten en het beantwoorden van toonbankvragen. Daarbij zijn ook afspraken gemaakt over de vergoeding van de organisaties voor activiteiten die verder gaan dan de activiteiten die zij al uitvoeren ter invulling van de eigen taak. In bijlage 3 is de vastgestelde en gerealiseerde begroting te vinden. Om het Kennisplatform te helpen haar doelen te bereiken, heeft het Kennisplatformbureau drie belangrijke taken:

- 1 Het bestuur en de fora ondersteunen. Hierbij valt te denken aan onder andere het organiseren van de vergaderingen en het zorgen van verslaglegging hiervan, de communicatie tussen de verschillende groepen van het Kennisplatform en het (laten) beantwoorden van vragen die binnenkomen via de verschillende deelnemende organisaties.
- 2 Het organiseren van de Klankbordgroepbijeenkomsten. Er wordt naar gestreefd om de Klankbordgroepbijeenkomst om de 9 maanden bijeen te laten komen. Om de agenda te bepalen voor de bijeenkomsten, wordt getracht iedere organisatie die deel uitmaakt van de Klankbordgroep persoonlijk te spreken. Op basis hiervan wordt vastgesteld welke vragen die in de maatschappij spelen, prioriteit krijgen op de Klankbordgroepbijeenkomst en bij het schrijven van kennisberichten.
- 3 Het bureau is het aanspreekpunt voor de media. Het Kennisplatformbureau is het contactpunt voor media die vragen hebben over EMV of over verschenen kennisberichten over EMV. In de verslagperiode zijn circa 95 gesprekken gevoerd met landelijke en regionale media. Wat heeft geleid tot aan circa 15 radio- en televisie-interviews en tientallen artikelen in dagbladen en vaktijdschriften.

Belgisch onderzoek naar de gevolgen van het werken met HAWK-radarinstallaties

In zijn onderzoek keek Degrave naar gezondheidseffecten onder militairen die hebben gewerkt met het HAWK-radarsysteem. Het Kennisplatform volgt Degrave in de conclusie dat sterfte aan bloed-, beenmerg- en lymfeklierkanker vaker voorkomt bij beroepsmilitairen die hebben gewerkt op bases waar ook HAWK-luchtverdedigingsystemen werden gebruikt. Het Kennisplatform is het met Degrave eens dat nog vastgesteld moet worden wat deze toename heeft veroorzaakt. Wat dit voor de Nederlandse situatie betekent, is nog onbekend. Evenmin is duidelijk of er Nederlandse gegevens beschikbaar zijn voor nader onderzoek. Overigens sluit het Kennisplatform niet uit dat, naast de twee mogelijke oorzaken die Degrave noemt (de radarsignalen of de röntgenstraling), ook andere factoren voor de toename verantwoordelijk kunnen zijn.

Eerste indrukken

Het bureau bereidt in samenwerking met foraleden eerste indrukken voor in reactie op gepubliceerde onderzoeken en media-aandacht. Deze berichten worden gewoonlijk binnen 24 uur uitgebracht. In de verslagperiode zijn er twaalf uitgebracht.

Samenwerken via de Elektronische Werkomgeving

Om samenwerking tussen de verschillende onderdelen van het platform te faciliteren is in december 2009 de elektronische werkomgeving van het Kennisplatform EMV in gebruik genomen. Deze werkomgeving maakt het mogelijk om documenten uit te wisselen, discussies te starten en vergaderruimtes te creëren. Het zal het emailverkeer doen afnemen door stukken voortaan online te zetten op een beschermde plek. Alle groepen hebben een eigen plek op de werkomgeving waar ze documenten kunnen uitwisselen. Daarnaast kan er online gediscussieerd worden. Momenteel wordt de mogelijkheid om te mailen vanuit het systeem door het platformbureau onderzocht.

5.0 KENNISPLATFORM IN DE MAATSCHAPPIJ

5.1 Klankbordgroep Elektromagnetische Velden en Gezondheid

In de klankbordgroep EMV nemen organisaties plaats die opkomen voor specifieke belangen van bijvoorbeeld burgers, bedrijven, werknemers, werkgevers en overheid, maar geen onderdeel uitmaken van het Kennisplatform EMV. In het bijzonder nodigt het Kennisplatform organisaties uit die te maken hebben met de gezondheidsaspecten van elektromagnetische velden (zie bijlage 4). De Klankbordgroep is opgericht om te kunnen signaleren welke vragen er spelen in de maatschappij.

De eerste bijeenkomst van de Klankbordgroep Elektromagnetische velden en Gezondheid (Klankbordgroep EMV) vond plaats op 16 april 2008 in 's-Hertogenbosch. Sindsdien zijn er nog drie bijeenkomsten geweest: op 20 november 2008, 27 mei 2009 en 20 januari 2010.

Het streven is om de Klankbordgroep eens in de 9 maanden bij elkaar te laten komen. Van elke bijeenkomst wordt een verslag gemaakt. Dit verslag wordt door het Kennisplatform EMV betrokken bij het vaststellen van de EMV aspecten en activiteiten die prioriteit krijgen. ZonMw zal het verslag gebruiken als context voor de uitvoering van het onderzoeksprogramma. Verder wordt het verslag aan het Ministerie van VROM en de Gezondheidsraad toegezonden die elk de bevindingen kunnen gebruiken bij het agenderen van de eigen activiteiten.

In de Klankbordgroepbijeenkomsten is aangegeven dat er meer aandacht zou moeten zijn voor de onderwerpen 'UMTS, GSM en Gezondheid', 'Hoogspanning en acute leukemie bij kinderen', 'Elektrogevoeligheid', 'Kinderen en EMV' en 'Arbeidsomstandigheden'. Voor alle onderwerpen geldt dat er aan kennisberichten wordt gewerkt, of ondertussen al kennisberichten zijn verschenen.

5.2 Het Steunpunt Hoogspanningslijnen

Het ministerie VROM heeft aangegeven dat de problematiek rond hoogspanningslijnen groeit en ze heeft het platform verzocht om ondersteuning van gemeenten en provinciën en in het bijzonder om hierbij een initiërende en coördinerende rol te vervullen. Het Kennisplatform EMV heeft in reactie op de vraag met prioriteit onderzocht of en hoe aan het verzoek gehoor gegeven kon worden.

Het bestuur van het Kennisplatform heeft aangegeven dat het niet wenselijk is dat het Kennisplatform een initiërende en coördinerende rol vervult bij de door gemeente en provincies gewenste ondersteuning. Er is daarom op initiatief van VROM een steunpunt opgericht. Het Kennisplatform ondersteunt dat steunpunt met heldere en duidelijke informatie over de stand van de wetenschap ten aanzien van hoogspanningslijnen. Op 1 september 2009 is het Steunpunt Hoogspanningslijnen officieel van start gegaan. Het Steunpunt Hoogspanningslijnen ondersteunt de gemeenten bij het in de praktijk toepassen van het beleid rond hoogspanningslijnen. Het steunpunt is ondergebracht bij het Agentschap Telecom.

BIJLAGE 1

OVERZICHT VAN DOCUMENTEN KENNISPLATFORM EMV SINDS 2008

Datum 22 december 2009

Jaar en Maand van uit brengen	Onderwerp	Type
2008 – 01	Nijmeegs onderzoek naar mobiel bellen en hersenactiviteit: Arns 2007-001	Beoordeling publicatie
2008 – 01	Onderzoek naar welbevinden in omgeving van basisstations in Oostenrijk: Hutter 2007-002	Beoordeling publicatie
2008 – 02	Zutphen Hoogspanning en sportvelden (GGD GelreJssel)	Inhoudelijke brief
2008 – 03	Oirschot Hoogspanning en tijdelijke huisvesting school (GGD Brabant)	Inhoudelijke brief
2008 – 04	1 ^e Dialoog met belangenvertegenwoordigers, kennismaking	Klankbordgroep EMV
2008 – 04	Mobile Phones and Brain Tumours - A Public HealthConcern - Khurana	Snelle melding en eerste duiding nieuwe publicatie
2008 – 04	Afronding oprichtingsfase	Startbijeenkomst voor deelnemers
2008 – 04	Hoogspanningslijnen Breda	Technisch verzoek
2008 – 04	Plan van aanpak Steunpunt hoogspanning - VROM	Ad hoc vraag
2008 – 04	Informatie richting de maatschappij	Website
2008 – 05	Belgische studie naar GSM en radar in relatie tot mortaliteit in ratten - Adang	Snelle melding nieuwe publicaties
2008 – 07	Inhoudelijk en financieel verslag over de oprichtingsfase	(Jaar)verslag KP over oprichtingsfase
2008 – 07	Internationaal pleidooi voor aanscherping blootstellingslimieten: Bio-Initiative 2008-001	Beoordeling publicatie
2008 – 07	Lange termijn effecten door het gebruik van mobiele telefoons: Hardell 2008-002	Beoordeling publicatie
2008 – 07	Deel Reflex studie op basis gemanipuleerde informatie	Snelle melding en eerste duiding nieuwe publicatie

Jaar en Maand van uit brengen	Onderwerp	Type
2008 – 07	FNV oproep keurmerk GSM	Snelle melding en eerste duiding nieuwe publicatie
2008 – 09	Verslag 1e Dialoog met belangenvertegenwoordigers, kennismaking	Verslag Klankbordgroep
2008 – 09	Onderzoek met ratten naar effecten van GSM en radar: Adang 2008-003	Beoordeling publicatie
2008 – 09	Effect belgedrag moeders op kinderen, Divan 2008-004	Beoordeling publicatie
2008 – 09	Verhoogde Kanker nabij Antennes in Oostenrijk; Oberfeld 2008-005	Beoordeling publicatie
2008 – 09	GGD IJssel Vecht over Oberfeld	Inhoudelijke brief
2008 – 09	GGD Brabant Zeeland over onder andere Divan	Inhoudelijke brief
2008 – 09	Activiteiten en Prioriteiten 2009 met begroting Mede op basis van klankbordgroep verslag	Jaarplan
2008 – 09	Europees Parlement resolutie die ook ingaat op EMV roept op tot wijziging geldende normen	Snelle melding en eerste duiding nieuwe publicatie
2008 – 09	In vitro onderzoek naar mobiele telefoon en zaadkwaliteit-Agarwal	Snelle melding en eerste duiding nieuwe publicatie
2008 – 09	Boombastknobbels	Ad hoc vraag
2008 – 10	KP EMV: US House Subcommittee hearing on Cell Phone Use & Tumours (25-09-2008)	Snelle melding nieuwe publicaties
2008 – 10	Satellieten en opwarming	Ad hoc vraag
2008 – 11	2 ^e Dialoog met belangenvertegenwoordigers, biologisch-fysisch	Klankbordgroep EMV
2008 – 11	Alzheimer nabij Hoogspanningslijnen – Huss 2009-001	Snelle melding en eerste duiding nieuwe publicatie
2008 – 11	Mobiel bellen en Hersentumoren, tussentijdse Interphone resultaten	Snelle melding en eerste duiding nieuwe publicatie
2009 – 01	Evaluatie Kennisplatform EMV met bestuursstandpunt	Evaluatie
2009 – 01	Antwoordbrief aan AT gezondheidseffecten limiet overschrijding telefoon	Ad hoc vraag
2009 – 03	Meten van elektromagnetische velden, een vak apart	Kennisbericht

Jaar en Maand van uit brengen	Onderwerp	Type
2009 – 03	Huss 2009 – 001 – Mogelijk meer Alzheimer nabij Hoogspanningslijnen	Beoordeling publicatie
2009 – 03	Jaarbericht Gezondheidsraad	Voorinformatie
2009 – 04	Professionalisering EMV communicatie voor veldwerkers, waaronder GGD'en, worden getraind hoe tijdens openbare bijeenkomsten goed te communiceren en om te gaan met kennis en emoties	Training voor eerstelijns professionals
2009 – 04	Samenwerken via Elektronische werkomgeving	Samenwerking en verbeterde berichtverspreiding
2009 – 04	NPS appel verlaging EMV blootstelling ondersteund door 50 artsen	Snelle melding en eerste duiding nieuwe publicatie
2009 – 08	De Grave - Leukemie bij Hawk radarsystemen	Beoordeling publicatie
2009 – 04	Europees Parlement resolutie naar aanleiding van implementatie verslag aanbeveling ter bescherming bevolking	Snelle melding en eerste duiding nieuwe publicatie
2009 – 06	Communicatie rond berichtgeving door Tennet uitkopen van eigenaren huizen nabij hoogspanningslijnen	Actie naar aanleiding van mediaberichtgeving
2009 – 09	Hoogspanningslijnen en acute leukemie bij kinderen	Kennisbericht
2009 – 08	3 ^e Dialoog met belangenvertegenwoordigers, onderwerp nader te bepalen	Klankbordgroep EMV Verslag
2009 – 12	Tussentijdse resultaten Internationaal Interphone onderzoek naar mobiel bellen en hersentumoren	Berichtgeving naar aanleiding van beoordeling Gezondheidsraad
2009 – 09	Omgaan met EMV onzekerheden: wetenschap en communicatie	Bewustwordingstraject
2009 – 12	Elektrogevoeligheid	Kennisbericht

BIJLAGE 2

OVERZICHT BESTUURSLEDEN KENNISPLATFORM EMV IN DE VOORAFGAANDE PERIODE

BIJLAGE 3

FINANCIIEEL OVERZICHT

Overzicht begroting en realisatie 2009

		Begroting 2009*	Realisatie**
Voorzitter			
mr.dr. A.G.J.M. Rombouts			
Deelnemer	Bestuurslid		
Agentschap Telecom	M.G. Schreur (plv. mr. J.N. Houdijk)		
GGD Nederland, vereniging voor GGD'en	dr. L.F.L. de Vries (plv. J.D. van Luijpen)		
KEMA	ir. P.J.J.G. Nabuurs (plv. Th. Aarten)		
RIVM	dr.ir. R.D. Woittiez (plv. dr. R.C.G.M. Smetsers)		
TNO	ir. P.A.O.G. Korting (plv. L. Hoedemaker)		
ZonMw	H.J. Smid (plv. dr.ir. J.O. de Boer)		
		Bureau	
		– Capaciteit en Huisvesting	215.000
		– Materiele kosten Bureau	15.000
		Voorzitter vergoeding plus onkosten	25.000
		Organisatiekosten klankbordgroep EMV, conferenties vergaderingen publicaties	90.000
		Reservering i.v.m. twee landelijke bijeenkomsten elektro-overgevoeligheid en GSM-UMTS	100.000
		Reservering i.v.m. bijdrage deelnemers Steunpunt hoogspanning KP	100.000
		Bovenmatig reisbudget	10.000
		Ondersteuning Wetenschappelijk forum	220.000
		Ondersteuning Communicatie forum	70.000
		Basisregeling deelname aan kennisplatform activiteiten, toonbank vragen, beoordeling publicaties	
		Vorbereiding Brede kennisberichten	608.115
		Bijdrage intensivering Gezondheidsraad	0
		Elektronische werkomgeving en website	51.000
		Uitbesteding uitrolt Elektronische werkomgeving	35.000
		Vereffening na-ijlen facturering over afgelopen jaar	150.000
		Communicatie over wetenschappelijke onzekerheden	43.000
		Totaal	1.732.115
			1.403.232

* De begroting is in september 2009 bijgesteld i.v.m. rekening vereffening, additionele activiteiten en na-ijlende kosten.

** De realisatie op basis van ontvangen facturen. Item 14 is wel in 2009 uitgevoerd maar nog niet afgerond en daarom nog niet gefactureerd. De totaalrealisatie komt daarmee op ca.1.446.232 € (81%).

Organisaties die zijn uitgenodigd voor de klankbordgroep Elektromagnetische velden en gezondheid. Verder zijn ook uitgenodigd de onderzoekers die in het kader van het ZonMwonderzoeksprogramma EMV&G subsidie toegekend hebben gekregen.

- Netbeheer Nederland, www.netbehernederland.nl
- FNV-ARBO, Bureau Beroepsziekten FNV, www.bbzfmv.nl
- ICT-Office, www.ictoffice.nl
- Luchtverkeersleiding Nederland – LVNL, www.lvnl.nl
- Meldpunten Netwerk Gezondheid en Milieu – MGM, www.mngm.nl
- MKB-Nederland (technologiecommissie), www.mkb.nl
- Monet, www.monet-info.nl
- Nationaal Platform Stralingsrisico's (NPS), www.stralingsrisicos.nl
- Nederlands Huisartsen Genootschap (NHG), www.nhg.artsennet.nl
- Nederlands Instituut voor Bouwbiologie en Ecologie – NIBE, www.nibe.nl
- Nederlandse Federatie van Kankerpatiëntenorganisaties, www.kankerpatient.nl
- Nederlandse Federatie van Universitair Medische Centra – NFU, www.nfu.nl
- Nederlandse opstelpunten voor ether communicatie – NOVEC, www.novecbv.nl
- Nederlandse Vereniging Medische Beeldvorming en Radiotherapie (NVMBR), www.nvmbnr.nl
- NICIS Institute, Kenniscentrum Grote Steden, www.nicis.nl
- Stichting Elektro Hypersensitiviteit – EHS, www.stichtingehs.nl
- Stichting Natuur en Milieu, www.snm.nl
- STOP UMTS, www.stopumts.nl
- Tennet, www.tennet.nl
- Vereniging Europese Beveiligingsbedrijven, www.veb.nl
- Vereniging van de Nederlandse Chemische Industrie (VNCI), www.vnci.nl
- Vereniging van Nederlandse Gemeenten – VNG, www.vng.nl
- Vereniging voor Experimenteel Radio Onderzoek Nederland – (VERON), www.veron.nl
- VNO-NCW / FME - De Vereniging FME-CWM is de ondernemersorganisatie voor de technologisch-industriële sector, neemt deel namens VNO-NCW, www.vno-ncw.nl, www.fme.nl
- URSI – International Union of Radio Science, www.astron.nl, www.ursi.org
- Gezondheidsraad, www.gr.nl
- Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer, www.minvrom.nl
- Ministerie van Volksgezondheid Welzijn en Sport, www.minvws.nl
- Ministerie van Economische Zaken, www.minez.nl
- Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, www.minbzk.nl
- Ministerie van Defensie, www.mindef.nl
- Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, www.minszw.nl

Colofon

Het Kennisplatform Elektromagnetische Velden en Gezondheid is een samenwerkingsverband van RIVM, TNO, KEMA, Agentschap Telecom, de GGD'en en ZonMw.

Uitgave:

Kennisplatform Elektromagnetische Velden en Gezondheid

Tekst:

Bureau Kennisplatform Elektromagnetische Velden en Gezondheid

Vormgeving:

RIVM

Bilthoven, mei 2010

Aan deze publicatie kunnen geen rechten worden ontleend.

www.kennisplatform.nl

